

МАРИН БОДАКОВ - КРИТИКА И ЕСЕИСТИКА

ВЕСТНИЦИ БЕЗ ВЕСТИ, КРИЛЕ БЕЗ АНГЕЛИ

(Българската преса според Джон Ъпдайк)

- *Вашите стихове. Трудни ли са?*

Тя се усмихна и понеже не беше свикнала да говори на английски, отговори внимателно, като изписа във въздуха една линия с нежно събраните си пръсти, които сякаш държаха писалка.

- *Трудни са... за писане.*

- *Той се засмя, учуден и очарован.*

- *Но не и за четене?*

Тя изглеждаше объркана от смеха му, но не скри своята усмивка, макар че ъгълчетата на устните ѝ се очертаха по-силно, бранейки се по женски.

- *Мисля, отговори тя, -че не много.*

Джон Ъпдайк, „Бек: книга“

Този текст се оттласква от образцовото изследване на **Орлин Спасов** *“Ъпдайк в България: медиалност/контрамедиалност”*, дискутирано първоначално на постоянно действащия през 1996-1998 години семинар “Медии и митове” във Факултета по журналистика и масова комуникация, впоследствие публикувано във вестник “Култура”, а през 2000 година - и в сборника “Медии и митове”.

Статията на Спасов се занимава с проблематичната рецепция на американския автор в българската културна среда и, въобще, *какво се случва, когато две различни култури се докосват*. В нейното полезрение обаче логично не попада взривоопасният разказ на Джон Ъпдайк “Българската поетеса”, преведен от Йордан Костурков едва през 2007 година в кн. III на сп. “Панорама”, по-късно, твърдят, публикуван и в пловдивска книга. Затова към питането на

Спасов ще прибавя един-два реторични въпроса: какво се случва, когато две различни медии се докосват? Или когато не се докосват? В случая става дума за срещата между печатната преса и художествената литература. И как Ъпдайк долавя присъствието или отсъствието на това докосване...

Всъщност от първата публикация на "Българската поетеса" до официалния български превод са изминали цели 42 години: за пръв път текстът на разказа е издаден на 13 март 1965 г. в сп. "Нюйоркър". Година по-късно той участва в конкурс за къс разказ, спечелвайки на автора си престижната награда "О' Хенри", а през 1970 година е отпечатан в сборника на Ъпдайк "Бек: книга".

В същия сборник Ъпдайк използва фиктивен разказвач и вмъква епизоди и истински личности, с които се среща по време на пътуването си до Русия, Румъния и България. Според съвременници, продължава Костурков, обстановката в Съюза на българските писатели е доста точно предадена. Редица от героите на разказа се разпознават (проф. Марко Минков, преводачът Кръстан Дянков, поетесата Блага Димитрова, академик Пантелей Зарев) и реакцията не е много добра, като вероятно по тази и други причини разказът до този момент не е публикуван на български език - едно от не толкова многобройните произведения на световната литература, в които се описват български герои и българска действителност.

Смъртта на Джон Ъпдайк на 27 януари 2009 година активира паметта на много български вестници за този на практика непрочетен пълноценно разказ. Литературата в случая функционира като слух, дори като клюка. За средностатистически израз на медийната реакция можем да приемем следния откъс (мога да приведа още редица примери):

"В началото на 60-те години на XX век великият присмехулник на скритите страсти идва в нашата страна. Случаят го запознава с Блага Димитрова. Очарован и омаян от красотата и таланта ѝ, той написва разказа "Българската поетеса", смятан за автобиографичен. Името на героинята е Вера Главанакова, но писателят всъщност осветлява срещата си с Блага. (...) Най-вероятно "синият" или "белият" бюлетин на Съюза на писателите е публикувал тогава текста на "Българската поетеса". Иначе е странно, че толкова хора знаят историята, без тя да е отпечатана. Официалните власти са били разочаровани от това "непрогресивно" представяне на родната соцдействителност. Разпозналите се участници също не са останали доволни. Ъпдайк е разбрал това и то обяснява включването му в екипа, превел най-пълната "Антология на българската поезия", съставена и издадена от Уилям Мереди, голям приятел на нашата литература."

(Искра Крапачева, в. "Стандарт", 29 януари 2009).

В свойския некролог "Сбогом, Джон", поместен в същия вестник три дни по-късно - на 2 февруари 2009 г., поетът Любомир Левчев заявява:

"За пребиваването му в България дори не подозирах. Трябваше по-късно да прочета пътеписа му "Бек", за да разбера как е бил посрещнат в нашия Съюз на писателите - как още от входа го лъхнала миризма на яхния (каквато наистина се разнасяше непрекъснато от тогавашния писателски стол) (В превода на Йордан Костурков няма и намек за тази миризма – б.а.), как в салончето на първия етаж вратата се отворила и се появила една красива жена - Блага Димитрова. "Българската поетеса" - така се казваше цялата глава за България. Ние сме същества от различни галактики. Ние не дишаме един и същ въздух. Ние сме орисани да се виждаме само отдалеч и никога да не се докоснем истински. Това беше страшна метафора на света, в който живеехме..."

И тук най-после следва да се върна към статията на Орлин Спасов, която е предвидила вестникарските реакции по повод смъртта на един от най-големите писатели на ХХ век.

Как българската културна среда възприема Ъпдайк?

Според Спасов, преди 10 ноември 1989 г., Джон Ъпдайк е превеждан у нас като значим съвременен писател, въпреки че появата му е обвързана със сложно лавиране между различни идеологически конвенции. Социалната му критичност е валидна само за конкретното чуждо "там", в случая Съединените щати. В български контекст тя не може да бъде интерпретирана като универсална. Писателят пише за конкретна страна, подчертава ученият.

Важи ли това твърдение за конкретната страна България в разказа "Българската поетеса". Първосигналното обяснение за отказа от негов превод на български е политическата цензура у нас. В същото време Ъпдайк е свръхпревеждан у нас, както точно твърди ученият.

Когато обаче "Българската поетеса" е преведен на български, разказът попадна - както и повечето вече преведени творби на Ъпдайк - на един и същ терен с медиите. Тази процедура е прецизно описана от Спасов в статията. Според него литературата вече е станала медиална в репрезентациите си, акцентът се е изместил върху удоволствието и развлечението. А в нашия случай - върху клюката за влюбването на Ъпдайк в Димитрова. Литературният текст окончателно се е поддал на възможността да бъде разказан в няколко реда. Самото потребление на литературата се е променило. В напрежението между факти и фикция, фикцията е демаскирана и отстранена. Смисълът на разказа е драстично редуциран. Останали са само фактите... И клюката.

В случая с “Българската поетеса” литературата повече от обичайното се държи като медия. Литературният език на Ъпдайк - както преди години Орлин Спасов е заявил без открито да отчита тъкмо този текст - се държи като медиен език. И затова медията разпознава единствено медийния компонент в текстовете на Ъпдайк. Но може би има и още една съществена причина - медията е подготвена единствено за медийното, а не защото то е ясно изразено в текста. Затова и от “Българската поетеса”, ако най-последно прочете този текст, медията ще осмисли малка част. Толкова е подготвена тя. А да разпознаеш коя е Блага Димитрова и кой е Пантелей Зарев, и кой, може би, е Георги Марков, не е от свръхсъществено значение за интерпретацията на текста.

Какво обаче, по моему, се случва в самия разказ? Според мен проблемът не е влюбва ли се “Ъпдайк” в “Блага”, а защо Хенри Бек романтично се увлича по Вера Главанакова?

В своята източноевропейска обиколка посланикът на американското изкуство Хенри Бек навсякъде - в Москва, Киев, Ереван, Алма Ата, Букурещ и Прага - попада на сходни човешки типажии в сходни политически, културни и литературни ситуации. Всичко в пътуването му се повтаря с пренебрежими отклонения. Всичко е тъпо предсказуемо. Когато в София Хенри Бек разбира, че американският културен аташе няма езиковата и пр. подготовка да чете български вестници, той знаково му отвръща: **“Но човек винаги знае какво пише във вестника.”** Българските вестници не носят вести. Вестниците по принцип не носят вести. Аташето не разбира смисъла на тази критична към вестниците писателска реплика, а във финала на този епизод Бек още веднъж застава зад нея, парадоксално заявявайки, че тя не притежава смисъл.

Да, символичният посланик на изкуството Бек е подразнен от отказа на анонимния, но реален посланик на изкуството да влезе в диалог с някого под повърхността на един напълно предсказуем (и затова призрачен) свят; свят, в който нито действителността, нито медиите излъчват новини и истина. А неудовлетвореният Хенри Бек, както Ъпдайк подчертава, като писател вече търси само простата истина - едно търсене, което го отнася все по-далеч и по-далеч в измамните царства на фантазията.

И тук като контрапункт на предсказуемите вестници в предсказуемия монотонен източен свят се появява една непредсказуема българска поетеса. Това е популярната сред читателите Вера Главанакова, чиито книги могат да се намерят трудно. Тя самата признава, че пише трудно, пише за любов и живее сама. И само за литературата. За нея безопасността представлява да се чувства като в книга. В крайна сметка, нейната пълна отдаденост на литературата я утвърждава в представите му като жена, която няма нужда от нищо, свършена, уравновесена, задоволена, реализирана.

До този момент Бек се е влюбвал, за да спасява жените. Срещайки Вера Главанакова в *далечната и унижена* България, той се влюбва, за да бъде спасен. Въплъщението на литературата ще го спаси от действителността. Защото появата на българската поетеса разрушава стереотипите на неговото досадно официозно пътуване – и го опиянява.

В хода на романтичното си увлечение, по време на трите си разговора с Вера, Хенри Бек говори много повече от нея, не само защото “съвсем малък е моят английски”, както казва поетесата. Той говори много повече - и става все по-внимателен в изказа си. За него като творец любовта е форма на носталгия. И обаятелното присъствие на Вера Главанакова го завръща към собствената му литература. Припомня му как се плъзга по повърхността на собствения си живот, поемайки багри от Вера.

И още една, професионална вече, причина за поведението на Бек. Може би той се влюбва в Главанакова, защото през нея, през плахия ѝ и свръхкоректен английски, българската литература избира да се присъедини към международния стил с неговите индивидуални езици (Главанакова е чувала името на Бек във Франция, където тя самата е общувала като дъщеря с Натали Сарот, говори компетентно за Бекет и т.н). Да се присъедини към света през нея, а не през хиперуникулността на Радичков, споменат тъкмо по този повод в анализа на Орлин Спасов за възможностите на българската литература в глобалния свят. (Йордан Радичков, прочее, участва в българските срещи с Ъпдайк, шегувайки се с американския писател – по думите на Левчев – заради неговата “антиподност” у нас.)

Самото интензивно превеждане на Ъпдайк е форма на съпротива срещу глобалността, заявява Спасов. Разширяват се изразните възможности на българския език. Но в случая с непревеждането на “Българската поетеса” имаме драматичен пример на автомаргинализация и провинциализация. Защото този текст е приет не като разказ, а като пътепис (Левчев) и дори репортаж. Самата Блага Димитрова очевидно (и по рекламни съображения) го възприема като документален текст, защото в двуезичното си издание, осъществено от Принстънското издателство "Айви прес" през 2003 г., текстът фигурира на корицата, като след местоимение “тя” в квадратни скоби насила е поставено нейното име.

На финала на “Българската поетеса” Хенри Бек и Вера Главанакова си разменят свои книги с посвещения. Тя е надписала своето томче ето така: **“На Хенри Бек, искрено, с много правописни грешки, но и с много л...”** – и тук Бек не може да разчете дали става дума за любов или за лудост). (Всъщност не Ви ли напомня твърде много този надпис на Радичковото “Човекът

представлява едно много дълго изречение, написано с голяма любов и вдъхновение, но пълно с правописни грешки”?)

Хенри Бек ѝ отвърща със *стилистичната самонадеяност на пиания*: *“Скъпа Вера Главанакова, на мен ми е наистина много тъчно, че на нас двамата ни се налага да живеем на противоположни краища на света.”*

Да, Бек и Главанакова са на противоположните краища на света. Антиподи.

Но Вера вече е направила своя избор - и през 1964 година, в предсказуемата България с нейните предсказуеми вестници, в унифицирания Източен блок, тя е избрала непредсказуемата любов към литературата. Любов, съживила Бек – и, може би, Ъпдайк.

След трийсетина години друг голям писател - Джулиан Барнс, споменава, пак в „Нюйоркър“, произнесената с иронична усмивка реплика на вече истинската Блага Димитрова: *“Ние свикнахме чужденците да ни обясняват нашата собствена страна.”*

Смело изказване, нали?